

<https://doi.org/10.62837/2025.8.203>

ŞAKİR CƏFƏROV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
BDU-nun doktorantı

MİR CƏLAL PUBLİSİTİKASININ DİL VƏ ÜSLUB ORİJİNALLIĞI **Xülasə**

Mir Cəlalin dilinin sadəliyində mühüm rol oynayan ikinci cəhət, yazıcının ədəbi dilimizin qayda-qanunlarını yaxşı bilməsidir. Onun dilini adi danışq dili səviyyəsilə eyniləşdirib, bəsit və bəzi hallarda “loru” adlandırılanlar səhv edirlər. Onun hekayələrindəki təsvir dili bunu aydın sübut etməkdədir. Mir Cəlal hekayənin mövzu və materialından asılı olaraq, oxucuya aşılamaq istədiyi fikir xatirinə bəzən publisist stilə də keçir. “Sara Məmmədhüseynin gözündə böyüdü. İndi o, ərin əlinə baxan, kötəyində əzilən qadın deyil, bir aslana bənzəyirdi. Onun qəti hərəkəti, illərcə toplanıb qalan, sızılıtlarla paslanan, lakin parlamağa qadir olan qüvvət və bacarığın bir qığılıcı idi. Bu qığılıcı bir ox kimi Məmmədhüseynin gözünə batdı” (**Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri, I cild , səh.180 - 193**).

Xalq şairi, akademik (Mir Cəlalin tələbəsi) Bəxtiyar Vahabzadə yazmışdır: “Mir Cəlal yaradıcılığının ən üstün cəhətlərindən biri də onun təmiz, şaqraq və büllur dili idi. Onun dili xalq danışq tərzinə uyğun, son dərəcə canlı, təbii ifadələrlə zəngin və bədii dildir. Buna görə də o, istər elmi, istərsə də bədii əsərlərə ilk növbədə dilin təmizliyi, qüsursuzluğu, ən ümdəsi isə xəlqiliyi baxımından yanifadə formalarıdır, bu vacib şərtlərin hamıdan tələb edirdi” (**Nizami Cəfərov. Mir Cəlalin milli idealları. Bakı, 2018, 112 s.**).

Açar sözlər: dilin təmizliyi, bədii dil, üslublar, hekayə dili, yad sözlər, dilin xarakteri

Mir Cəlal üçün dil məsələsi milli mənsubluğun (və milli özünütəsdiqin!) ən mühüm məsələsi idi. Mir Cəlal “Bədii dilimiz haqqında” məqaləsində (1939) yazmışdır ki, bədii dilimizi yad sözlərdən qurtarmaq, onu təmizləmək, saflaşdırmaq yolunda qabaqcıl sovet yazıçılarımız Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbindən çox-çox irəli getmişlər. Molla Nəsrəddinin, M.Ə.Sabirin, Ə.Haqverdiyevin əsərlərində rast gəldiyimiz və o zamankı ədəbi dildə az qala özünə haqq qazanmış ərəb-fars sözləri və ifadə formaları indiki bədii dilimizdən həmişəlik çıxarılmışdır. Yazıçı bildirirdi ki, «xalqdan, danışq dilindən alınmış, nədənsə son zamanlara qədər ədəbi dilə, yazıya düşməmiş sözlər bədii əsərlərə cəsarətlə gətirilir. B u cəhətdən Səməd Vurğunun şeir dili diqqətəlayiqdir. İlk baxışda yazı Nizami Cəfərov üçün “birtəhər” görünən sayırmaq, şütümək, kövrək, nisgil, sambal, ilqar, quzey, güney, ilıq, qəlbi, cığal kimi sözləri indi hamı başa düşür, işlədir. Eldən gələn bu sözlər bədii əsərdə

özünə vətəndaşlıq hüququ aldıqca, bir tərəfdən, yazıçının silahı qüvvətlənir, o biri tərəfdən, bu sözlər Azərbaycan dilinin gözəlliklərini ədəbiyyata gətirir. Mir Cəlal yazmışdır: “Bəziləri Molla Nəsrəddinin dilini yalnız “qısa cümlə” ilə xarakterizə etmək istəyirlər. Heç vaxt belə deyildir. Burada cümlənin qısalığı, uzunluğu əsas alınmır” (**Nizami Cəfərov. Mir Cəlalın milli idealları. Bakı, 2018, səh. 55-56**).

Akademik Məmməd Arif təsadüfən demirdi ki, “Mir Cəlalın əsərlərindəki sənətkarənə sadəlik, fəvqəladə təbiilik, heyranedicə səmimilik təqdirəlayiqdir. Bu, onun yaradıcılığının, üslubunun ən qüvvətli fərqləndirici cəhətidir. Bu xüsusiyyət ədəbin yaradıcılıq üslubunun bütün sahələrinə yayılmış, bədii üslubunun formalaşmasında müəyyən rol oynamışdır.

Aparadığımız araşdırmalardan məlum olur ki, Mir Cəlal üslubu, həqiqətən, həm ideya-məzmunu, həm də forma-poetexnologiyası baxımından milli ədəbi irsimizin üzvi təzahürüdür. Mir Cəlal XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində nəsr dilinin zənginliyi, üslubunun aydınlığı, sözə olan həssas münasibəti ilə seçilən sənətkarlardandır. Onun təhkiyə dili bədii təxəyyüllə həyat həqiqətlərinin, abstrakt ümumiləşdirmə ilə reallığa söykənən detallaşdırmanın sintezinin mükəmməl nümunəsidir. Azərbaycan ədəbiyyatında hekayə janrının özünəməxsus ənənələrini yüksək səviyyədə davam və inkişaf etdirən Mir Cəlalın hekayələrinin dili də tədqiqat mövzusu kimi hər zaman aktualdır, “Hekayə dili necə olmalıdır?” sualına cavab vermək üçün örnək ola biləcək səviyyədədir. Yazıçı dilimizin lüğət tərkibinin, leksik-semantik və qrammatik sisteminin zəngin imkanlarından, səs ahəngdarlığından, funksional-üslubi rəngarəngliyindən ustalıqla yararlanmış, onun hekayə dili xəlqiliyi, yığcamlığı, sadəliyi, təsirliliyi, estetik gözəlliyi sayəsində bu janrda yaratdığı nümunələrin uğurunu təmin edən əsas faktorlardan birinə çevrilmişdir. İstənilən bədii əsərin dil xüsusiyyətləri yazıçının fərdi üslubunu ifadə etdiyi qədər, janr və mövzu tələblərinə də uyğun olmalıdır.

Mir Cəlal bu prinsiplərdən çıxış edərək, bəzən lirizmin, bəzən incə yumorun, bəzən də satirik tənqidin aparıcı olduğu orijinal hekayələrində qələmə aldığı əhvalatın məzmununa müvafiq dil vasitələrinə müraciət edir. Konkret hekayənin mövzusunə və ruhuna uyğun olaraq, dilin lüğət tərkibindən, sinonimlər cərgəsindən semantikasına və konnotasiyasına görə ən müvafiq sözləri seçib-ışlətməklə yazıçı əsərin bədii qayəsini dəqiq ifadə etməyə, eyni zamanda, oxucuda xüsusi ovqat yaratmağa nail olur.

Mir Cəlalın bədii dili özünəməxsus fərdi üslubi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Onun əsərlərində bədii üsluba xas olan bir sıra mühüm keyfiyyətlər qabarıq şəkildə nəzərə çarpır: sadəlik, yığcamlıq, ifadəlilik, təbiilik, xəlqi ifadələrin sıx-sıx işlənməsi. Mir Cəlal dilin bədii imkanlarından məharətlə istifadə edən ustad bir sənətkardır. Böyük ədib təsvir etdiyi surətləri səciyyələndirərkən uzun təsvirlərə yol vermir, real müşahidələrə əsaslanan bir neçə cümlə ilə tipin xarakterini açmağı bacarır. Yazıçının

üslubu üçün səciyyəvi olan bu cəhət “Özündən naxoş” hekayəsində Mirzə Əskər surətinin təsvirində parlaq bir şəkildə əks olunmuşdur.

Ədib dialoqa dil sənətkarlığının zəruri şərti kimi yanaşmışdır: “İnsan xarakterlərini açan və dolğun məna ifadə edən maraqlı dialoqlara klassiklərimiz həmişə dil sənətkarlığının zəruri şərti kimi baxmışlar. Mir Cəlalin bədii üslubunda gözə çarpan bir xüsusiyyət dilçilikdə anadiplosis adlanan nitq fiqurundan istifadə etməsidir. Anadiplosis elə bir nitq fiqurudur ki, əvvəlki ifadə və ya cümlənin son sözü sonrakı ifadə və ya cümlənin ilk sözü kimi təkrar edilir. Mir Cəlalin əsərlərində işlənmiş dialektizmlərin bir qismi surətlərin dilini səciyyələndirməyə və ya fərdiləşdirməyə xidmət edir. Yazıçının təsvir dilindəki müvafəqyyətli cəhətlərdən biri də budur ki, o öz üslubunu ruhən həmişə təsvir olunan hadisə və insanların xarakterləri ilə həmahəng edir. Onun əsərlərində məzmunla forma, hadisə və obrazların səciyyəsi ilə dilin xarakteri arasında ziddiyyət görünür. Obrazların dili məsələsi bədii yaradıcılığın, xüsusən bədii dil sənətkarlığının ən vacib cəhətlərindən biridir. Hər obrazın öz təbiətinə uyğun bir dildə danışdırma bilmək bədiiliyin əsas şərtlərindən biridir. Dil obrazın tipikləşdirilməsində, xüsusi fərdiləşdirilməsində, xüsusi rol oynayan vasitədir. Obrazların dilinin aydın, təbii, kolaritli olması cəhətdən Mir Cəlal müstəsna istedadla malik yazıçılarımızdandır. Bunaz görə onun bir çox uğurlu obrazın danışığını fərdiliyini ilə maraq doğurur. Bu cəhətdən özünü əsərdəki surətlərin həm daxili nitqində, həm də dialoqlarda aydın görünür. Ədibin üslubunda diqqəti ən çox çəkən cəl edən sadəlikdir. Bədii dildəki sadəliyə iki yolla nail olur. Müəllifin bədii üslubu təkcə ifadə vasitələrinin məqsədəuyğun, şüurlu seçilməsi ilə deyil, eyni zamanda bu vasitələrin varlığını bədii ümumiləşmiş təsvirini yaratmaq üçün işlədilmə sistemi ilə fərqlənir. Beləliklə, aydın olur ki, bəzi üslubun şəxslənmiş və şəxsi təzahür forması, bəzi üslubun isə şəxssiz təzahür forması olur. Bu cəhətdən, xüsusən elmi üslub ilə bədii üslub arasındakı fərq təzaür edir və buna görə də üslublar daha aydın şərtlənən uyğunlaşmış üslublardan sayılır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri, I cild, səh.180 - 193.
2. Nizami Cəfərov. Mir Cəlalin Milli idealları. Bakı, 2018, 112 s.
3. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Elm və təhsil, 2018, 560 s.
4. Publisistika. 1926 -1977 / Bakı, 2018, 416 s.
5. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları (Mir Cəlal, P. Xəlilov). Bakı, Maarif, 1972, 280 s.

Резюме

Джафаров Ш. Д.

СВОЕОБРАЗИЕ ЯЗЫКА И СТИЛЯ В ПУБЛИЦИСТИКЕ МИРА ДЖАЛАЛА

Второй аспект, играющий важную роль в простоте языка Мир-Джалала, заключается в том, что писатель хорошо знает правила нашего литературного языка. Те, кто приравнивает его язык к уровню обычной разговорной речи и называет его простым, а в некоторых случаях и «развязным», ошибаются. Описательный язык его рассказов наглядно это доказывает. В зависимости от темы и материала повествования Мир-Джалал порой переходит к публицистическому стилю ради той идеи, которую он хочет донести до читателя. «Сара выросла в глазах Мамедгусейна. Теперь она была не женщиной, смотрящей на руку мужа, придавленную его прикладом, а подобна льву. В её решительном поступке сверкала искра силы и мастерства, копившаяся годами, ржавевшая от капризов, но способная сиять. Эта искра вонзилась в глаз Мамедгусейна, как стрела» (Мир-Джалал. Избранные произведения, том I, с. 180–193).

Народный поэт, академик (ученик Мир Джалала) Бахтияр Вагабзаде писал: «Одной из самых выдающихся особенностей творчества Мир Джалала был его чистый, ясный и кристальный язык. Его язык – язык художественный, чрезвычайно живой, богатый естественными выражениями и соответствующий стилю народной речи. Поэтому и к научным, и к художественным произведениям он подходил прежде всего с точки зрения чистоты, совершенства и, главное, креативности языка, требуя от каждого этих важных условий» (Низами Джафаров. Национальные идеалы Мир Джалала. Баку, 2018, 112 с.).

Ключевые слова: чистота языка, художественный язык, стили, повествовательный язык, иноязычные слова, характер языка

SUMMARY

JAFAROV SHAKIR

THE ORIGINALITY OF LANGUAGE AND STYLE IN MIR JALAL'S JOURNALISM

The second aspect that plays an important role in the simplicity of Mir Jalal's language is that the writer knows the rules of our literary language well. Those who equate his language with the level of ordinary colloquial speech and call it simple and in some cases "loose" are mistaken. The descriptive language in his stories clearly proves this. Depending on the theme and material of the story, Mir Jalal

sometimes switches to a publicistic style for the sake of the idea he wants to instill in the reader. "Sara grew up in the eyes of Mammadhuseyn. Now she was not a woman looking at her husband's hand, crushed by his butt, but resembled a lion. Her decisive action was a spark of strength and skill that had been accumulated for years, rusted by whims, but was capable of shining. This spark sank into Mammadhuseyn's eye like an arrow" (Mir Jalal. Selected Works, Volume I, pp. 180 - 193).

People's poet, academician (student of Mir Jalal) Bakhtiyar Vahabzadeh wrote: "One of the most outstanding features of Mir Jalal's creativity was his pure, clear and crystal language. His language is an artistic language, extremely lively, rich in natural expressions, and in accordance with the style of popular speech. Therefore, he approached both scientific and artistic works primarily from the perspective of the purity, perfection, and most importantly, creativity of the language, demanding these important conditions from everyone" (Nizami Jafarov. Mir Jalal's national ideals. Baku, 2018, 112 p.) .

Keywords : purity of language, artistic language, styles, narrative language, foreign words, character of language

**Rəyçi: Qərənfil Dünyamin qızı (Quliyeva),
filologiya elmlər doktoru, dosent**